
ŠTÚDIE

POZADIE NEPRIJATEJ DEMISIE MINISTRA NÁRODNEJ OBRANY GEN. I. TR. FERDINANDA ČATLOŠA V JANUÁRI 1941¹

IGOR BAKA

BAKA, I.: The background of an unaccepted demission of the commanding general Ferdinand Čatloš. *Vojenská história*, 3, 13, 2009, pp. 3–15, Bratislava.

The author of the study, based on the analysis of literary sources and some contemporary documents concerned, extensively describes the background of the power fight between the radical wing of the Slovak People's Party of Andrej Hlinka led by Vojtech Tuka – the Prime Minister and the conservative wing of the party led by Jozef Tiso, the President of the Slovak Republic. Meanwhile he focuses on the circumstances of the mission of Ferdinand Čatloš i.e: the political pressure on the Minister of the National Armed Forces caused by the power fight in the state; HSELS authorities attempt to intervene the scope of power of the Minister of the National Armed Forces within the solution of personnel issues in the Slovak Army; an incident of Š. Jurech.

Military History. Slovakia. WWII. Ferdinand Čatloš – The Minister of the National Armed Forces.

Okolnosti tzv. Lichardusovho puču (mocenského prevratu v štáte radikálnym krídlom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany), ktorý mal prebehnúť v januári 1941, ako aj úloha ministra národnej obrany gen. Čatloša v celej kauze doteraz neboli bližšie objasnené. Rovnako pomerne neznáme je pozadie Čatlošovej demisie, ktorú v tom čase podal do rúk prezidenta J. Tisa, a jej súvislosť s pripravovaným prevratom. Došlo k nej v čase napätej vnútro politickej krízy medzi tzv. konzervatívnym a radikálnym krídlom v HSELS. V tejto súvislosti sa často konštatuje, že Čatloš sa svojím konaním v konečnom dôsledku priklonil k Tisovmu krídlu, keďže ten jeho demisiu neprijal, a tým prípravy gardistického puču prekazil. K tejto problematike však zatiaľ neboli publikované žiadne relevantné dokumenty, informácie pochádzajú najmä z povojnových výpovedí priamych aktérov, a v prípade Čatloša sa (často nekriticky) citujú jeho vlastné pamäti.² V publikovanom príspevku chcem objasniť

1 Štúdia bola vypracovaná ako súčasť grantu APVV č. 0352-07 Slovensko-nemecké vzťahy v rokoch 1938–1945.

2 Určitú pozornosť venoval tejto otázke F. Vnuk, avšak nepresne. Ako bezprostrednú príčinu Čatlošovej demisie

niektoré okolnosti tejto kauzy, najmä na základe zachovaných dobových dokumentov nemeckej proveniencie. Chcem poukázať najmä na skutočnosť, že o Čatlošovej demisii sa rokovalo na pozadí vypätej vnútropolitckej krízy, ktorá bola dôsledkom vrcholiaceho mocenského zápasu medzi radikálnym a konzervatívnym krídlom v HSLS. Súčasťou tohto zápasu sa do určitej miery stal aj boj o získanie vplyvu nad armádou.

Samotný Čatloš bol do tohto obdobia považovaný za prívrženca radikálneho krídla, na čele ktorého stál predseda vlády Vojtech Tuka. Dobrým vzťahom medzi ním a Tukom sa Čatloš netajil už v roku 1939. Krátko po vojne proti Poľsku dokonca nariadil pre vtedajšieho podpredsedu vlády ušit' generálsku uniformu.³ Svoju podporu radikálom deklaroval aj v období vnútropolitckej krízy, ktorá predchádzala známym salzburským rokovaniam.

Ako príklad možno uviesť jeho účasť na stretnutí veliteľov Hlinkovej gardy (HG) v Ružomberku 19. mája 1940⁴ Čatloš pritom vystúpil aj s vlastným prejavom, ktorý možno chápať ako vyjadrenie podpory radikálov, aj keď viaceré jeho formulácie boli diplomaticky dvojznačné, bez otvorenej kritiky jednej alebo druhej strany.⁵ Čatlošova prítomnosť na stretnutí nezostala bez pozornosti nemeckého vyslanca Hansa Bernarda: „Zvlášť zaujímavé je to, že na zasadaní sa zúčastnil aj minister obrany Čatloš v civile a v krátkom prejave vyslovil vraj plný súhlas s požiadavkami HG.“⁶ Nemecký vyslanec v tejto súvislosti hlásil, že Čatloš v rozhovore s nemeckým vojenským atašé mjr. Heinrichom Beckerom tvrdil, že na zasadanie HG v Ružomberku prišiel náhodne. Na druhej strane Čatloš sa mal pred ním vyjadriť, že súhlasí so sťažnosťami Alexandra Macha (hlavný veliteľ HG) voči Ferdinandovi Ďurčanskému (minister vnútra a zahraničných vecí), hlavne pokiaľ ide o otázku riešenia ži-

uviedol vyšetrovanie podozrenia o príprave gardistického puču (ten mal prebehnúť 8. 1.) samotným prezidentom Jozefom Tisom. Relevantné dokumenty sa však o tom nezmiňujú, aj keď určité súvislosti vylúčiť nemožno. Nesprávne je tiež ďalšie Vnukovo tvrdenie, že Čatloš odvolal demisiu hneď na prvom stretnutí s prezidentom 11. 1. 1941. VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha*. Bratislava 1991, s. 240-242; Naopak, podľa M. S. Ďuricu Čatloš podal demisiu ešte pred pučom, ktorý sa mal podľa neho uskutočniť až 21. 1. 1941. Tiso ju podľa neho neprijal preto, lebo hrozilo zneužitie armády zo strany Tuku, ktorý zastupoval Čatloša, v prospech samotného puču. Čatloš tak podľa Ďuricu zachránil Tisu a prispel k znemožneniu Tukových plánov. Ďurica však pri svojej interpretácii nevychádza z relevantných dokumentov, ale len zo spomienok bývalého ministra hospodárstva Gejzu Medrického. ĎURICA, M. S.: *Jozef Tiso. 1887-1947. Životopisný profil*. Bratislava 2006, s. 287-288; Najnovšie venoval pomerne veľkú pozornosť okolnostiam puču P. Sokolovič v monografii o Hlinkovej garde. Autor pritom vôbec nepostrehol, že dostupné pramene sa rozchádzajú ohľadne dátumov, kedy sa mal samotný puč konať. Cituje pritom tak F. Vnuka, ako aj spomienky G. Medrického. Samotný spor radikálov a konzervatívov v januári 1941 pritom vôbec neanalyzoval v širšom kontexte. Rozhodujúci predseda bol postoj Nemcov, tí mali posledné slovo. Vo vzťahu k Čatlošovi autor konštatuje, že jeho účasť na sprisahaní nie je možné jednoznačne potvrdiť. Na druhej strane jeho proklamovaný podiel na likvidácii puču nespochybňuje. SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938-1945*. Bratislava 2009, s. 304 – 310.

3 Hotová mala byť 1. 10. 1939. Na jej príprave sa preto pracovalo „vo dne v noci“. Na verejnosti sa však v nej nakoniec Tuka pravdepodobne nikdy neukázal. Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Fondové oddelenie Kabinetu ministra 1939-1944, šk. 4, Denník Kabinetu ministra, s. 5; f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939-1945, spisy dôverné, šk. 53, č.j. 155 452.

4 Čatloš bol pozvaný už na januárové porady so župnými a okresnými funkcionármi HG v Trenčianskych Tepliciach, na ktorých radikáli koordinovali spoločný postup pri predkladaní svojich požiadaviek vláde. Ospravedlnil sa však pre pracovnú zaneprázdnenosť. Gardistov však na dialku ubezpečil, že „v duchu bude s nami“. Slovenský národný archív (SNA), f. Národný súd (NS), A 898, Tn ľud 8/46, A. Mach.

5 Prítomným gardistom sa prihovril okrem iného aj týmito slovami: „...My keď vidíme, že pracujete za nový svet, nové slnko, my sa cítime dobre, ako každý človek na slnku. My vojaci sa dnes dívame z takéhoto stanoviska na Vás a očakávame, aby ste vydali tón, ktorý nepozná ohľadov, ktorý ide napred, lebo nazad ísť nemôžeme. Buďte uistení, že máte celú oporu v slovenskej armáde, nakoľko sme presvedčení, že...z takéhoto širokého fóra nemôže vzísť nič špatného.“ SNA, f. NS, II A –947, Tnlud 12/47, F. Čatloš.

6 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 341514-5, hlásenie nemeckého vyslanca na Zahraničný úrad (Auswärtiges Amt – AA) z 21. 5. 1940.

dovskej otázky.⁷ Čatloš sa postavil aj za A. Macha, potom čo Tiso krátko po ružomberskom zhromaždení prijal jeho demisiu z funkcie hlavného veliteľa HG. Vyslanec Bernard si k tomu poznamenal: „Na otázku o postoji ministra obrany mi Tuka vyhlásil, že Čatloš mu naznačil, že v prípade jeho demisie aj sám podá demisiu. Verí tomuto vyhláseniu.“⁸ Ako je známe, Tukovu a Čatlošovu demisiu Tiso nakoniec neprijal.⁹

Napätie medzi obidvoma táborami sa po salzburských poradách, kde Nemci presadili zmeny v slovenskej vláde v prospech radikálov¹⁰, ešte vystupňovalo. Koncom roka 1940 musel Tiso odrážať Tukov tlak na personálne zmeny vo vláde, vystupňovala sa tiež mediálna vojna, keďže šéfom Úradu propagandy (ÚP) sa po Salzburgu stal jeden z popredných radikálov Karol Murgaš. Čatloš sa aj v tomto období prikláňal k radikálom. Nemecký vyslanec Manfred von Killinger o ňom dňa 1. októbra 1940 písal ako o „jednom zo štyroch oporných stĺpov spolupráce s Nemeckom“.¹¹ V ďalšom hlásení z 27. októbra uviedol, že „minister obrany Čatloš je dosť rozumný na to, aby rozpoznal, že vlak nových čias nemožno zdržať. Preto sa prispôbil novej línii, hoci predtým ešte kolísal. To isté urobila prevažná väčšina dôstojníkov, no hlavne zmysľanie mladších dôstojníkov možno označiť za národnosocialistické. Poddôstojníci a mužstvo, pokiaľ vôbec majú porozumenie pre politické problémy, zmysľajú národnosocialisticky. Všeobecne sa predpokladá, že sa armáda pri tomto spore zachová neutrálne.“¹² Samozrejme, vyslancovo hodnotenie politických nálad v dôstojníckom zbore treba brať s rezervou, je zjednodušujúce, pričom nezohľadňuje široké spektrum názorov, ktoré tu panovali.

Politické napätie prerástlo v januári 1941 do otvorenej krízy. Tá sa vyhrotila potom, čo Tiso dostal informácie, že radikálne kruhy za tichého súhlasu nemeckého vyslanca Killingera chystali proti nemu gardistický puč. Tiso v tejto súvislosti vystupňoval svoj boj za odvolanie šéfa ÚP K. Murgaša, ktorý sa podpísal pod mediálnu vojnu vnútri ľudáckeho tábora. Tiso tiež žiadal odvolanie náčelníka štábu HG Otomara Kubalu, ktorý mal puč priamo organizovať, k čomu však došlo až v roku 1942.¹³ Situácia sa napokon dočasne upokojila, a to za prispenia nového nemeckého vyslanca Hansa Ludina. Ten nahradil „neposlušného“ Killingera, ktorý sa odmietal úplne podrobiť politickej línii Zahraničného úradu, „ktorá spočívala v snahe nevyvolávať otvorenú vnútornú krízu vo vzťahu Tiso – Tuka“.¹⁴

Výsledkom krízy bolo opätovné posilnenie Tisovho konzervatívneho krídla. Nemecký vojenský atašé v správe z 22. januára 1941 konštatoval, že „propagácia národnosocialistických myšlienok Tukovým táborom predsa nenašla úplne pôdu pod nohami, tak ako by si z tejto strany prial. Keď sa napríklad v Tukovi blízkej tlači hovorilo, že vodcovstvo na Slovensku musí učiť a vychovávať k národnému socializmu, reagovali katolícke, Tisovi verné noviny, že

7 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk.9, dok. č. 371 517, vyslanec H. Bernard na AA 21. 5. 1940.

8 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 248389-90, telegram vyslanca Bernarda na AA z 25. 5. 1940.

9 LIPTÁK, E.: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3, s. 348.

10 Predseda vlády V. Tuka sa stal ministrom zahraničných vecí a A. Mach ministrom vnútra.

11 Vedľa Tuku, Macha, Murgaša. VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život. Politická biografija Alexandra Macha*. Bratislava 1991, s. 241.

12 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 338258.

13 Bližšie pozri VNUK, ref. 10, s. 250-253, O priebehu krízy pozri Ludinove správy na AA zo 17. 1. 1929. 1. a 4. 2. 1941 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9.

14 HRNKO, A.: Politický vývoj na Slovensku na prelome rokov 1940-1941. In: *Zborník Múzea Slovenského národného povstania*, 13, 1988, s. 9.

na Slovensku je len jeden vodca, ktorým je Tiso, ktorý vedie na kresťanských základoch a len jeho slovo má v celej krajine platnosť.“¹⁵

Samotný K. Murgaš síce nebol hneď odvolaný, zo svojej funkcie však musel o niekoľko týždňov nato predsa len odísť¹⁶. Tiso síce mohol počítať s podporou Nemecka (ktoré si uvedomovalo jeho podporu zo strany značnej časti verejnosti), mal však vývoj v štáte usmerňovať v duchu národného socializmu, čo aj v budúcnosti čiastočne akceptoval. Na druhej strane musel naďalej rešpektovať pozíciu V. Tuku, keďže jeho prílišné oslabenie si Nemci neželali. Pri svojom nástupe do funkcie dostal nový nemecký vyslanec H. Ludin inštrukcie od ministra zahraničných vecí J. von Ribbentropa (10. 1.) a následne aj od samotného Hitlera (12. 1.). Tie boli zhrnuté do nasledujúcich bodov: 1. Ríša chce udržať úplnú štátnu suverenitu Slovenska: „Všetky úvahy o zásadnej zmene sú scestné“. 2. otvorené prejavy mocenského boja medzi Tukovou a Tisovou skupinou sú neželateľné. Vyslanec mal byť sprostredkovateľom medzi obidvoma stranami a mal si vytvoriť dobrý vzťah k Tisovi. 3. sympatie Ríše sú na strane národnosocialistických kruhov (Tuka, Mach, Murgaš). Celková línia, ktorú mal vyslanec sledovať, mala spočívať vo vyrovnávaní vnútropolitického napätia a sústreďení síl na pozitívnu prácu „lebo Slovensko ako štát pod ríšskou ochranou má byť vzorom“.¹⁷

Jedným z prejavov januárovej krízy bola aj spomínaná demisia F. Čatloša. V tejto súvislosti sa v odbornej literatúre tento ministrov krok často interpretuje jeho údajnou účasťou na spomínanom gardistickom puči, čo sa však bližšie neobjasňuje. Okrem toho dôvody a okolnosti Čatlošovej demisie sú podávané pomerne nepresne. Treba povedať, že bezprostredným podnetom Čatlošovej demisie bol pretrvávajúci spor s vtedajším náčelníkom štábu Veliteľstva pozemného vojska (VPV) v Banskej Bystrici plk. gšt. Štefanom Jurechom. Š. Jurech bol považovaný po odbornej stránke za jedného z najschopnejších dôstojníkov, viacerí jeho kolegovia sa však sťažovali na jeho komplikovanú povahu. Jurech bol pritom známy svojím ráznym vystupovaním a kritickým postojom voči viacerým aspektom pri budovaní armády. Napríklad v októbri 1939 sa veliteľ delostreleckého pluku 51 sťažoval ministrovi gen. Čatlošovi na Jurecha za jeho kritické pripomienky na margo účasti SR vo vojne proti Poľsku. Ministra iniciatívne informoval, že „za mimoriadnych pomerov stali sa určité prehmaty, ktorých peňažitý náklad vypočítal pplk. gšt. Jurech asi na 70 miliónov, a ktoré ti vraj pplk. Jurech predpíše k náhrade“. Na dokumente je pritom rukou (pravdepodobne samotným Čatlošom) dopísané, že „mobilizáciu nariadila vláda a ňou boli zpäť vtelené kraje sev. Oravy a Javoriny“.¹⁸ Jurech sa v tom čase kriticky vyjadril tiež na margo zásahov vlády voči Židom a Čechom v armáde.¹⁹ V neskorších správach pre ministra Čatloša je Jurech podozrievaný tiež z podpory „odporcov slovenského a nemeckého poriadku“ a označovaný za odporcu HG. Na druhej strane je známa jeho kritika Čatloša, ktorého sám paradoxne obviňoval z čechoslovakizmu.²⁰

Na druhej strane od začiatku sa množila kritika aj na Jurechove povahové vlastnosti.

15 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, D 5 627 575-583, správa nemeckého vojenského ataše na Generalstab des Heeres – Attachéabteilung z 22. 1. 1941.

16 MICHELA, M.: Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939-1941. In: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov I.* Zborník príspevkov sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Modrová 19. – 20. apríla 2002, s. 103-104.

17 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 338189-193, Ludinova správa pre AA zo 17. 1. 1941.

18 VHA Bratislava, f. Fondové oddelenie Kabinet ministra 1939-1944, hlásenie vel. del. pluku z 20. 10. 1939.

19 Tamže, hlásenie bez podpisu.

20 VHA Bratislava, f. Fondové oddelenie Kabinet ministra 1939-1944, šk. 4, list Čatloša Tisovi 4. 11. 1940, príloha č. 6.

Napr. ešte v roku 1939, keď vykonával funkciu náčelníka štábu Hlavného vojenského veliteľstva ho veliteľa Vyšších veliteľstiev (VV) 2 (gen. II. tr. Alexander Čunderlík) a 3 (plk. gšt. Augustín Malár) obviňovali, že si privlastňuje právomoci, ktoré mu nepatria, pričom nerešpektuje ich postavenie.²¹ Kritika nerešpektovania nadriadených dôstojníkov sa v prípade Jurecha postupne stupňovala. Nešetril ani samotného ministra, ktorý sa spočiatku snažil tieto problémy s Jurechom riešiť dohovorom. V máji 1940 sa Jurech dokonca musel Čatlošovi osobne zaviazat, že bude voči „predstaveným a seberovným vojenským hodnostárom“ lojálny. S dodržiavaním tohto sľubu si však ťažkú hlavu nerobil, Čatlošovi preto pomaly, ale isto dochádzala trpezlivosť. Prekvapujúco, napriek zásadným výhradám, Čatloš s Jurechom naďalej počítal na najvyššie funkcie, a to už v súvislosti s reorganizáciou armády, ktorá prebehla v októbri 1940. Keďže Čatloš považoval Jurecha po odbornej stránke za jedného z najschopnejších dôstojníkov, rozhodol sa ho postaviť na čelo novovytvoreného VPV v Banskej Bystrici. V praxi išlo o druhú najvýznamnejšiu funkciu v armáde po ministrovi. Od tohto rozhodnutia však Čatloša nakoniec odhovril šéf Nemeckej vojenskej misie genpor. Paul von Otto, a to práve pre jeho povahové vlastnosti. Súhlasil však s jeho menovaním do funkcie náčelníka štábu VPV, pretože „*Jurech vedľa skutočne vojenských schopností, je aj mimoriadne činorodý a neúnavne usilovný.*“²²

Treba povedať, že v danej situácii bolo len otázkou času, kedy sa konflikt medzi ministrom a Jurechom opäť vystupňuje. Situácia sa vyhrotila už potom, čo Jurech podľa Čatloša netaktné a unáhlene vystúpil proti jeho osobe na veliteľskej porade 29. októbra 1940. Následne ho minister potrestal 14-denným domácim väzením.²³ Treba dodať, že Čatloša urazilo tiež Jurechovo správanie v septembri počas cesty do Nemecka, kde sa pred viacerými slovenskými dôstojníkmi vyjadroval urážlivo na jeho adresu.²⁴

-
- 21 VHA Bratislava, f. Fondové oddelenie Kabinet ministra 1939-1944, šk. 4, hlásenie plk. gšt. Augustína Malára veliteľa VV 3 pre ministra gen. I. tr. F. Čatloša 22. 5. 1939; hlásenie veliteľa VV 2 gen. II. tr. A. Čunderlíka.
- 22 VHA Bratislava, f. Alexandrijský archív, II C 938, dok. č. 627211, správa nemeckého vojenského atašé pplk. Beckera z 18. 11. 1940.
- 23 Trest Čatloš zdôvodnil v liste Jurechovi v niekoľkých bodoch:
- a, Vaším prednesením dvoch požiadaviek, ktoré smerovali k tomu, aby minister NO dobre uvážené a nedávno vydané svoje rozkazy rušil, a tým sa zosmiešnil i svoju autoritu naštrboval pred vojskom.
 - b, Zjavným Vaším neuspokojením sa výkladom ministrovým, že Vaša požiadavka je vlastne splnená, t.j. Vami požadované zatvorenie goliera na plášťoch je beztak povolené, keď toho okolnosti vyžadujú (nad ktorou potrebou bolo uvažované pol roka), a že sťahovanie jazdiarskej konštrukcie z Bratislavy do B. Bystrice je dvojitým zafažením štátnych výdajov, keďže do Bratislavy bolo by potom treba zase z továrne novú konštrukciu dodávať.
 - c, Nepripustným domáhaním sa, aby minister dal si rozhodovať čo do zrušenia rozkazov podľa Vami požadovaného nástojenia – podriadenými prítomnými osobami, ktorú snahu nazval som bolševickou metódou, pravda v prítomnosti len tých vyšších veliteľov, ktorí boli svedkami Vášho nemôresného domáhania sa.
 - d, Ostentatívnym rozčulovaním sa, že si nedovolíte Vaše požiadavky odmietat a Váš spôsob prednesu nazvať bolševickým, ktoré ste však inscenovali už v širšom prostredí, t. j. pri odchode zo zasadacej siene neskoršie pozvaných asi 80 dôstojníkov MNO.
 - e, Nehoráznym vyhrožovaním sa mi /keď som na základe v bode d./ označeného vlastného pozorovania zase ponechal užší kruh vyšších veliteľov, aby som si dal objasniť Vaše podivné robenie scén/, že tvorím si vraj okružie donášačov, a že máte proti mne bez tak obsiahly materiál kompromitujúcich dát, zakladajúcich sa akoby na mojom čechoslováckom počínaní si....“ VHA Bratislava, f. Fondové oddelenie Kabinet ministra, list F. Čatloša Š. Jurechovi z 2. 11. 1940.
- 24 Išlo o dôstojníkov pplk. gšt. Karola Pekníka, pplk. gšt. Viliama Talského a pplk. gšt. Alojza Ballaya, ktorí o tom následne podali hlásenie. Krátko pred cestou do Nemecka v septembri 1940 sa pred ministrom národnej obrany vyjadril aj na adresu gen. II. tr. Alexandra Čunderlíka a gen. II. tr. Antona Pulanicha, pre ktorých použil výrazy „neschopné haraburdy, ktoré sú armáde len na ťarchu“. Na Jurechovo správanie sa sťažoval tiež gen. II. tr. Pulanich. VHA Bratislava, f. Fondové oddelenie Kabinet ministra, zápisnica spísaná vo veci jednania plk. gšt. Jurecha pri ceste do Nemecka.

Jurech bol potrestaním rozhorčený. Už 8. novembra 1940 sa obrátil písomne na samotného Čatloša, pričom si sťažoval, že nebol ani len vypočutý, aby sa mohol brániť.²⁵ Čatlošovu kritiku odmietol, najviac sa ho pritom dotklo obvinenie z karierizmu. Tvrdil, že sa len usiloval navrhnúť riešenie určitých problémov, pritom však nechcel nikoho uraziť.²⁶ O reakciách ministra na Jurechovu odpoveď sa môžeme dozvedieť z poznámok, ktoré Čatloš pri tejto príležitosti vypracoval.²⁷ Na margo Jurechovho tvrdenia o nedôvere voči jeho osobe Čatloš napísal, že vysoké funkcie, ktoré zastával, to vyvracajú. Naopak, tvrdil, že s Jurechom počítal do funkcie veliteľa pozemného vojska: „*nebyť dobrozdania šéfa nemeckej vojenskej misie, bolo by to snád' so súhlasom Prezidenta Republiky aj uskutočnené*“. V závere svojich poznámok Čatloš navrhol, aby „*na nejaký čas nechal nás pokojne pracovať* (Jurech – pozn. I. B.) *a odišiel za vojenského attaché. Po náležitom časovom odstupe a životných skúškach, keď bude dielo armády a disciplíny v nej pevné a stabilné, môže sa plk. gšt. Jurech vrátiť, hoc aj na vedúce miesto v slovenskom vojsku*“.²⁸

Treba povedať, že Čatloš nelenil a už 4. novembra svoj návrh na dočasné odstránenie Jurecha z armády a jeho vyslanie za attaché predostrel prezidentovi republiky J. Tisovi. V tomto liste bol oveľa otvorenejší a „nebral si servítky pred ústa“. Pritom tu doslova uviedol: „*Plukovník Jurech je nesprávnym elementom a chorobne ctibažným. Dokiaľ nenapravia ho životné skúsenosti, je pre kolektívny organizmus priamo nebezpečne rozkladnou buňkou. Zneužíva nepovolené prostriedky pre jeho nedočkavé karieristické snahy, len aby nevyberaným spôsobom driapal sa cez »mrtvolý« vyššie a vyššie. Nakoľko však nepožíva ani v dôstojníckom sbore potrebnej dôvery, ukázal sa byť predbežne na vysokom poste nemožným. Pre vojsko v terajšom reorganizačnom stave stáva sa nekonsolidačným činiteľom. Povahou je neúprimný a obojaký. Na jednej strane využíva Nemcov pre svoje osobné ciele a na druhej strane ich ohovára.... Neprípustne kritizuje vyšších a iných mu v ceste stojacich dôstojníkov, nie pre vecnosť, ale pri svojej sebechvále, najmä pred laickou verejnosťou, len preto, aby hriechne vytvoroval všeobecnú mienku o ich neschopnostiach a o prednostiach svojej vlastnej osoby ako schopnej a jedine vyvolenej.*“ Čatloš sa pozastavil tiež pri rozporoch v politických postojoch plk. Jurecha: „*...bol zapísaný...za rodobranca*“²⁹; *to mu však neprekážalo, aby v čase prevratu /14./III. 1939/*

25 Čatloša v tejto súvislosti vyzval, aby sa obrátil aspoň na dvoch vysokých dôstojníkov, nech potvrdia dôvody jeho potrestania. V prípade, ak by tak urobili, vyzval ministra, aby mu udelil trest dvojnásobný.

26 Na svoju obranu okrem iného povedal: „...Toto je jediná moja vina, že som nemlčal – no musia byť aj takí na svete. Pán minister! – jak pohodlné to majú ľudia, ktorým je všetko jedno – ktorí nikdy neobťažujú svojich predstavených ničím – majú klud oni aj ich predstavení – ale má klud aj vec sama! Ja bohužiaľ (ovšem len v danom prípade), nie som taký – ja neznesiem nečinnosť, také pohodlie mňa ubíja a to radšej nech sa aj porežem (ako teraz), ale pracovať len tak, abych sa predstavenému líškal – to nedostanem zo seba!...Prehlasujem pán minister, že nikdy som nebol proti Vašej osobe, ba naopak, mohol bych podať dôkazy – hlavne z doby pred slovenským prevratom, že som mal k Vašej osobe tie najlojalnejšie kamarátske vzťahy. Nechápeť prečo máte ku mne takú nedôveru...“ VHA Bratislava, f. Fondové oddelenie Kabinetu ministra, list Generálneho inšpektora a zástupcu veliteľa pozemného vojska plk. gšt. Š. Jurecha ministrom Čatlošovi z 8. 11. 1940.

27 Tu, okrem iného, napísal: „Som si vedomý správnosti svojho vojenského postupu a nebudem ho overovať inými. Ako veliteľ ani ináč nemôžem. Dúfam však teraz, keď som začal s plk. gšt. Jurechom hovoriť vojensky, že tejto reči porozumie a nebude ma kritizovať...“ 29. októbra 1940 pri vojenskej porade nešlo o jazdiarenie a o otvorené plášte, ale išlo o spôsob, akým plk. gšt. Jurech chcel vynútiť nevojensky od ministra NO zrušenie už raz vydaných rozkazov. Nakoľko pri doterajšej nemiestne kritickéj činnosti plk. gšt. Jurecha je toto ďalším článkom reťaze výbojov a energie namierenej nie na usporiadanie si vecí vo vnútri vlastnej kompetencie, ale – nahor, musel som už raz urobiť prietrz zastretej a priehľadnej invektíve.“

28 VHA, f. Fondové oddelenie Kabinetu ministra 1939-1944, šk. 4, poznámky ministra NO k súkromnému listu plk. gšt. Jurecha z 8. 11. 1940.

29 Jurech údajne do Rodobrany vstúpil tajne v roku 1924, k čomu sa priznal po svojom vstupe do slovenskej armády v roku 1939. Rodobrana pritom bola fašizoidnou organizáciou Slovenskej ľudovej strany (od 1925 Hlinkovej slovenskej ľudovej strany). ČAPLOVIČ, M.: Štefan Jurech v službách Československej brannej moci

prejavoval odpor proti Slovenskej samostatnosti, staval sa proti HG a udržoval styky s odporcami slovenského a nemeckého poriadku.... Vyhlasuje svojich konkurentov za Čechoslovákov, ačkoľvek podľa činov je ním on sám najväčší“. Čatloš zdôraznil, že doteraz bol voči Jurechovým prechmatom benevolentný, čo robil preto, aby armáda nestratila inak odborne kvalitného dôstojníka.³⁰

Dňa 4. januára 1941 bol Jurech vymenovaný za vojenského atašé v Budapešti.³¹ S takým rýchlym odstavením, ako aj podľa neho s neoprávnenou kritikou samotného ministra, sa však nezmieril. Podobne ako Čatloš aj on sa obrátil na prezidenta, čo ministra prekvapilo a zároveň zaskočilo. Dodnes nie je známy obsah listu, ktorý Jurech Tisovi adresoval, v konečnom dôsledku však mohol zásadne ovplyvniť ďalší vývoj v armáde. Čatloša totiž veľmi pobúrila skutočnosť, že Tiso si bez jeho vedomia v tejto súvislosti k sebe pozval veliteľa I. divízie plk. Jozefa Turanca a veliteľa pozemného vojska gen. II. tr. Alexandra Čunderlíka. Spor medzi ministrom a jedným z jeho vysokých dôstojníkov tak razom nadobudol politický rozmer. Čatloš totiž tento Tisov krok pochopil ako prejav nedôvery k jeho osobe. V januári totiž vrcholila už spomínaná vnútropolitická kríza medzi Tisovým a Tukovým táborom, a samotný Čatloš ako prívrženec Tuku považoval tento krok za jeden z Tisových protiútokov. Vo svojej správe do Berlína zo 16. januára 1941 to konštatoval aj samotný nemecký vojenský atašé pplk. Heinrich Becker.³² Blížšie možno tieto udalosti objasniť vďaka správam, ktoré vypracovali nemecký vojenský atašé, ako aj šéf Nemeckej vojenskej misie. Podľa genpor. Otta Tiso využil Jurechovu nespokojnosť na útok proti Čatlošovi, ktorý už dlhšie zamýšľal.³³ Upozornil, že Tiso dostal od Jurecha list namierený proti Čatlošovi, pričom v tomto liste sa mali spomínať aj vyššie menovaní Turanec a Čunderlík. Obidvoch vysokých dôstojníkov si Tiso pozval na audienciu 11. januára 1941. Keď sa to Čatloš dozvedel, rozhodol sa už 10. januára podať demisiu. Podľa gen. Otta Čatloš konal po dohovore s predsedom vlády V. Tukom. Spolu s nemeckým vojenským atašé upozorňovali, že samotný incident s Jurechom bol pre Čatloša len akousi poslednou kvapkou, keďže o demisii uvažoval už dlhšie. Pravou príčinou demisie bol podľa gen. Otta pretrvávajúci politický tlak, ktorý Čatloš v súvislosti so svojou politickou funkciou pociťoval stále intenzívnejšie. Ako vojak už nechcel byť súčasťou mocenského zápasu Tuka – Tiso, chcel sa venovať len profesionálnym záležitostiam armády. Podobne hodnotil Čatlošove rozhodnutie nemecký vojenský atašé, podľa ktorého chcel Čatloš udržať armádu mimo mocenského zápasu v HSLS.³⁴

Samotný prezident Tiso si vyhradil čas na zváženie Čatlošovej demisie. Podobne ako Tuka aj on sa obrátil na šéfa Nemeckej vojenskej misie, ktorý sa mal k tejto záležitosti vyjad-

1918-1938. In: *Štefan Jurech 1898-1945*. Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha (ed. Miloslav Čaplovič – Mária Stanová), s. 14.

30 VHA, f. Fondové oddelenie Kabinet ministra 1939-1944, šk. 4, Čatloš Tisovi 4. 11. 1940.

31 ŠUMICHRASŤ, P.: Štefan Jurech v slovenskej armáde (1939-1944). In: *Štefan Jurech (1898-1945)*. Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha (ed. Miloslav Čaplovič – Mária Stanová), s. 27.

32 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, D 5 627 653-655, správa nemeckého vojenského atašé na OKH – Attacheabteilung, 16. 1. 1941.

33 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, D 5 627 621-23, správa šéfa Nemeckej vojenskej misie na OKH – Generalstab des Heeres – Att. Abt., 17. 1. 1941.

34 Čatloš sa bránil zásahom Generálneho sekretariátu HSLS, ktorý sa chcel vyjadrovať k návrhom na povyšovanie. Predstavitelia armády oponovali tým, že nemajú dostatok schopných a vycvičených dôstojníkov. Táto otázka sa v prospech armády vyriešila až v roku 1941. Gen. Čatloš pritom odmietol tiež žiadosť Generálneho sekretariátu, aby aj v jeho rezorte „bral pri povyšovaní ohľad na prívržencov HSLS“. VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945, tajné, šk. 28, inv. č. 133, obežník Predsedníctva vlády zo 6. 5. 1941, žiadosť Generálneho sekretariátu HSLS z 26. 5. 1941.

riť. Na Tisovo prekvapenie gen. Otto navrhol do funkcie ministra národnej obrany V. Tuku. Ten by sa tak okrem funkcie predsedu vlády a ministra zahraničných vecí zmocnil ďalšieho významného rezortu, čo by, samozrejme, malo veľký dopad na priebeh mocenského zápasu. S Čatlošom šéf misie počítal na funkciu hlavného veliteľa brannej moci. Otto vlastne počítal s ďalšou čiastočnou reorganizáciou brannej moci podľa vzoru nemeckého Wehrmachtu. Nemeckej vojenskej misii by takéto riešenie vyhovovalo, keďže cez Tuku ako najvernejšieho slovenského spojenca Ríše by hladko presadila všetky svoje požiadavky. Podľa gen. Otta tento jeho návrh V. Tuka privítal. Podľa hlásenia nemeckého vojenského atašé s týmto variantom by súhlasili aj kompetentné miesta v Berlíne, ktoré si v tejto súvislosti želali, aby nedošlo k ďalšiemu oslabeniu Tukovho krídla. Je logické, že v situácii, kedy v súvislosti s vnútropolitickým zápasom Tukova skupina strácala dych, bola by takáto výmena na poste ministra národnej obrany pre toto krídlo veľkou vzpruhou (aj keď Čatloš bol považovaný za Tukovho prívrženca). Podľa hlásenia gen. Otta, ten, kto takéto riešenie privítal najmenej, bol samotný prezident J. Tiso, ktorý si, samozrejme, uvedomoval nebezpečenstvo z toho plynúce. Tiso preto predložil vlastný návrh, podobný Tukovmu, len s tým rozdielom, že Čatlošove právomoci by sa presunuli na samotného prezidenta a úrad ministra národnej obrany by sa koncentroval priamo do prezidentskej kancelárie. Podľa gen. Otta sa Tiso nechal inšpirovať samotným Hitlerom.³⁵ Podľa nemeckého vojenského atašé Tiso chcel mať na tomto poste „svojho človeka“, ktorý by mu bol plne oddaný. Nemci si však veľmi dobre uvedomovali, že takýto postup by znamenal ešte väčšie posilnenie Tisovho krídla. Šéf misie pritom namietal, že ministrom by nemal byť nejaký civilný úradník, môže ním byť len vojak, lebo len ten je zárukou obetavej práce pre armádu. Po rozhovore s ním, ktorý prebehol 14. januára, sa Tiso rozhodol svoje rozhodnutie odložiť a vypočuť si ešte názor nového nemeckého vyslanca.³⁶

Samotný Tiso si však prekvapujúco ešte v tento deň, teda 14. januára (pravdepodobne bez konzultácie s vyslancom³⁷), k sebe pozval Čatloša a oznámil mu, že jeho demisiu neprijíma. Tiso sa rozhodol celú záležitosť nekomplikovať, pod čo sa pravdepodobne podpísala aj obava z ešte väčšej eskalácie vnútropolitického napätia. Aj samotný Čatloš sa rozhodol vo svojej funkcii zotrvať. Obsah rozhovoru medzi Tisom a Čatlošom nemecké orgány nezachytili. Nemecký vojenský atašé však krátko nato hlásil, že Čatloš podľa vlastných slov dostal od Tisu výslovný rozkaz zotrvať vo funkcii, čo nemohol ako vojak odmietnuť.

Podľa gen. Otta mal Tiso tri dôvody na odmietnutie Čatlošovej demisie.

Jej prijatie by mobilizovalo maďarskú propagandu, ktorá začala poukazovať na vnútropolitické napätie v SR.

Nepodarilo sa mu presadiť tesné pripútanie úradu ministra národnej obrany k jeho kancelárii. Neželal si Tukovo posilnenie v prípade, ak by sa stal ministrom národnej obrany.

Gen. Otto v konečnom dôsledku uvítal Tisovo rozhodnutie, keďže organizačné a personálne zmeny v danej situácii mohli viesť k nepokojom v armáde. Konštatoval však zároveň, že Tisovo rozhodnutie nijako nezmenilo stanovisko samotného ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, ktorý výkon svojej funkcie v podmienkach vnútropolitického napätia považoval za veľmi ťažký. Na druhej strane podľa nemeckého vojenského atašé Čatloš nepova-

35 Ten podobné zmeny vo svoj prospech uskutočnil už v roku 1938.

36 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, D 5 627 653-655, správa nemeckého vojenského atašé na OKH – Attachéabteilung, 16. 1. 1941.

37 O rozhovore s Tisom na túto tému sa vyslanec H. Ludin (na Slovensku od 13. 1.) nevyjadruje ani vo svojich pravidelných hláseniach do Berlína.

žoval celú záležitosť za uzavretú, očakával, že k tomu dôjde po vyjasnení politických problémov. Podľa šéfa misie bolo Čatlošovo správanie počas celého konfliktu korektné. Zotrvál na svojom postoji, napriek všelijakým pokusom z rôznych strán, „až dovery, kým mu prezident neďal striktný rozkaz zostať na svojom poste“. Podľa gen. Otta sa Čatloš správal nezištne, nerobila mu problém ani predstava, že novým ministrom, a teda aj jeho nadriadeným sa stane gen. II. tr. Anton Pulanich. Naopak, podľa nemeckého vojenského atašé Čatloš nemal pravú národu „bojovníka“.³⁸ Upozornil pritom, že nebol schopný sa rázne postaviť proti útokom Tisových prívržencov voči svojej osobe a radšej chcel uprednostniť pokoj pred zodpovednosťou, z ktorej sa snažil vyvliecť.

Situácia okolo Čatlošovej demisie samozrejme neušla ani pozornosti nového nemeckého vyslanca, ktorý jej však veľkú pozornosť nevenoval. Vo svojej správe do Berlína o vnútropolitickú krízu k tomu napísal: „V tomto verejnom, ale predbežne čisto teoretickom spore hrala záležitosť ministra obrany Čatloša iba nepriamu úlohu.“³⁹

V konečnom dôsledku podľa ďalšej správy nemeckého vojenského atašé rozhodnutie gen. Čatloša zotrvať na funkcii prispelo k celkovému upokojeniu napätia na politickej scéne, čo však bližšie neanalyzoval.⁴⁰

K okolnostiam svojej demisie sa Čatloš vrátil po vojne v svojich spomienkach. Tejto udalosti pritom pridal nový politický rozmer, ktorý sa nespomína ani v jednom z citovaných nemeckých hlásení. Zvýraznil tu práve svoju zaangażovanosť v politickom boji v HSLS. Pritom tvrdil, že v týchto preňho pohnutých dňoch práve on podržal Tisu a zachránil ho pred tzv. Lichardusovým pučom HG, ktorý pripravoval V. Tuka na uchopenie absolútnej moci: „Sledujúc niť tzv. zrady, množím vedome počet jej tým, že som sklamal, čiže »zradil« Tuku na rozhraní rokov 1940/1941. Ten chcel pomocou nemeckého splnomocnenca von Killingergera uskutočniť na Slovensku prevrat, aby sa nacizmus rozšíril ďalej na juh a východ. Tuka náročky podporoval aj mňa vo vojenských veciach, z vypočítavosti proti Tisovi, okolo ktorého zásahy klerikálne do môjho rezortu sa povážlivo stupňovali rozličnými katolíckymi hodnosťarmi. Bol som v stave demisijnom už týždeň, keď sa Tiso rozmýšľal, ako má rozriešiť Jurechov pamflet na mňa preto, že som – ako sa vyslovil nejedenočrát »súc luteránom a legionárom« rozkazoval vojsku v katolíckom štáte. Tento hanopis rozdelili mnohým potentátom v politike a vo vedení štátu. Tuka si objednal z Ružomberka Lichardusa luterána a mňa tiež luterána, aby sme mu zlikvidovali Tisu ako prezidenta a katolíckeho farára. Nech už subjektívne výklady o tejto veci vyznievajú akokoľvek /napr. aj Tisov pri Nár. súde/ historicky sa dá ľahko dokázať, že jazýčkom na váhach tu som bol ja so slovenskou armádou. Volil som podržať Tisu i ako môjho protivníka v záujme národa, než pripustiť Tuku s jeho nacizmom k vláde. Od tých čias sme boli s Tukom stále v napínavom pomere a s Tisom začala spolupráca slubne. Tá trvala dotiaľ, kým sme sa na národnom základe dopĺňali i dorozumievali, najmä a často aj proti nemeckým pichliáčom. Lichardus s Hlinkovou gardou mal Tisu zhodiť zo sedla a Čatloš s armádou sa postaviť na jeho ochranu. Keď mi Tiso zjavil, že som mu nápomocný práve v politických protivách proti Tukovým nenárodným dobrodružstvám a zapredanectvu nacizmu, nuž som sa uspokojil aj s tým, že som akceptoval jeho vyhlásenie, že neprijíma moju demisiu. Vymienil som si však, aby Jurech odišiel do zahraničnej služby a jeho ľudáckymi protektormi mi postavenie vo vojsku neoslaboval.“⁴¹ Z uvedeného citátu nie je celkom jasný súvis medzi

38 „Čatloš ist keine Kämpfernatur.“

39 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 338189-193, Ludinova správa pre AA zo 17. 1. 1941.

40 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, D 5 627 575-583, správa z 22. 1. 1941.

41 VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Čatloš 1914-1971 (pozostalost), šk. 4, Niečo z mojich spomienok. I. kapi-

Čatlošovou demisiou a pripravovaným pučom HG. Jeho angažovanosť v ňom sa nespomína v žiadnom relevantnom dokumente. Ten pripravoval náčelník štábu HG O. Kubala spolu s A. Machom, ale aj poradcom pre HG Viktorom Nagelerom. Práve ten si údajne vyhládol gardistického funkcionára z Ružomberka, Jozefa Lichardusa, ktorý sa mu pozdával ako jeden z najspoľahlivejších gardistických veliteľov.⁴² Vo svojej výpovedi pred Národným súdom Kubala v súvislosti s prípravou puču Čatloša vôbec nespomína. Treba povedať, že v čase, keď Čatloš podal demisiu (s podporou Tuku), na Slovensko už prichádzal namiesto Killingera nový nemecký vyslanec Ludin. Okrem toho, načo by Čatloš podával demisiu, keď by ho Tuka chcel využiť v prospech gardistického puču. Problematický je tiež dátum, kedy sa mal puč uskutočniť. Tiso podľa vyslanca Ludina vyhlásil, že puč sa pripravoval na 8. januára 1941 (teda ešte pred Čatlošovou demisiou), a preto nariadil vyšetrovanie proti Murgašovi. Podľa správy Ludina z 31. januára 1941 Tiso žiadal odvolanie Murgaša, šéfredaktora novín *Gardista*, spisovateľa Mila Urbana a Kubalu.⁴³ Ludin veril, že Tiso sa usiluje o dobrý vzťah k Ríši a národnému socializmu, je však zatrpknutý a neistý, lebo verí, že garda proti nemu chystala puč a Ríša s tým súhlasí a dokonca to podporuje. Preto chcel podľa vyslanca Tiso posilniť svoju moc.⁴⁴ Ak boli Tisove informácie správne, stiahnutie Čatlošovej demisie prebehlo v čase, keď už Ríša vymenila vyslanca, čím dokumentovala aj to, že žiadne radikálne riešenie situácie na Slovensku nepodporí. Ako príklad možno uviesť rozhovor Ludina s Tukom 17. januára, v ktorom predsedu vlády upozornil, že „*nateraz musí so svojimi požiadavkami ustúpiť. Tuka s tým podstate súhlasil*“. Na druhej strane pôvodné zaangažovanie Čatloša do pripravovaného gardistického puča potvrdil pred Národným súdom aj Tisov obhajca E. Žabkay, rovnako tak jeho zásluhy na jeho stroškotaní: „*zlýhal (puč – pozn. I. B.) iba zásluhou ministra národnej obrany Čatloša, ktorý hoci bol doň zapletený, všetko vyzradil Tisovi*“.⁴⁵ Samotný Tiso však 4. februára pred vyslancom Ludinom tvrdil, že plán prezradil Lichardus „*mučený výčitkami svedomia*“.⁴⁶

Otázny je tiež Čatlošov postoj v súvislosti s jeho tvrdením, že Tiso mu objasnil jeho užitočnosť v boji proti Tukovi, keďže dovtedy mu v tomto smere nijako nápomocný nebol. Dokonca nemecký vyslanec na Slovensku vo svojej správe z 29. januára 1941 o Čatlošovi v súvislosti s neutíchajúcim napätím napísal: „*21. 1. ráno som mal dlhšiu poradu s generálom Čatlošom, pri ktorej prisľúbil svoju podporu pri akcii na upokojenie a svoje sprostredkovanie. Pritom však zdôrazňoval svoje sympatie pre vývin v národnosocialistickom zmysle*“.⁴⁷ Na inom mieste zase napísal: „*Stojí nad stranami. Ako statočný vojak je srdcom možno najbližšie k národnému socializmu. Ako vyrovnávajúci prvok je užitočný a použiteľný. Pokúsím sa nadviazať s ním lojálny a dôverný vzťah*“.⁴⁸ Samozrejme, aj tieto Ludinove slová treba brať s istou rezervou, keďže k národnému socializmu sa – v snahe zobrať vietor z plachiet Tukovi – v konečnom dôsledku hlásil aj samotný J. Tiso. Ludin predsa len bol na Slovensku krátko na to, aby si urobil na všetko reálny obraz.

V súvislosti s Čatlošovou demisiou však treba osobitne vysvetliť už načrtnuté nejasnos-

tola, s. 3.

42 SNA, f. NS, II. A – 920, Tn ľud 13/46 Otomar Kubala, výpoveď O. Kubalu z 31. 5. 1946.

43 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, 338160-1, hlásenie Ludina Lutherovi 31. 1. 1941.

44 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 338151-156, Ludinova správa pre AA zo 4. 2. 1941.

45 Proces s Dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašu a obhajcu Ernesta Žabkayho. Bratislava 1990, s. 178-179.

46 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 338151-156, Ludinova správa pre AA zo 4. 2. 1941

47 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, dok. č. 338163-167, Ludin na AA 29. 1. 1941

48 Tamže.

ti okolo údajného dátumu, kedy sa mal puč uskutočniť. Ako som už spomenul, Tiso udával dátum 8. január. Ako však potom mohol samotný puč súvisieť s Čatlošovou demisiou, ku ktorej došlo neskôr? Tu treba upozorniť, že v súvislosti s prípravou puču sa uvádzajú rozdielne dátumy. Napríklad podľa historika M. S. Ďuricu sa mal puč uskutočniť 21. januára, ten sa pritom odvoláva na spomienky bývalého ministra hospodárstva G. Medrického. Konštatuje pritom, že v čase priprav puču bol Čatloš mimo hry, keďže jeho demisia ležala u Tisu v prezidentskom paláci. Tuka s Machom tak disponovali okrem polície aj armádou. Čatloš tu podľa Ďuricu zohral dôležitú úlohu, keďže na Tisovu výzvu sa okamžite vrátil do úradu, a tým prekazil Tukove plány.⁴⁹ Treba povedať, že tento termín na prípravu puču sa mohol zvažovať následne po neúspechu s Lichardusom. V konečnom dôsledku však už medzičasom došlo k výmene na poste nemeckého vyslanca. Ludin pritom dával Tukovi od začiatku na vedomie, že Ríša s Tisom počíta a jeho odstránenie neprichádza do úvahy. Samozrejme, prípravy na prevrat s najväčšou pravdepodobnosťou spočiatku pokračovali. Ako príklad možno uviesť vydanie dôverného rozkazu Hlavného veliteľstva HG z 10. januára, v ktorom sa nariaďovalo, aby všetci okresní velitelia hlásili potrebu zbraní na vyzbrojenie gardistov. Tí mali strážiť dôležité podniky na obranu štátu, zabezpečiť pre ne vhodnú miestnosť, ako aj personál na cvičenie. Podľa hlásenia vojenskej spravodajskej služby z 27. januára „na podklade tohto potom vznikla zvesť, že medzi gardistami sa rozdeľujú zbrane. Takto sa to stalo v Prievidzi, Topoľčanoch a Ružomberku“. Treba povedať, že obavy mohli byť oprávnené, aj keď samotný Kubala neskôr tvrdil, že zbrane mali byť určené „len pre odvedených gardistov k vojsku“, na prevádzanie predvojenského výcviku. Toto vysvetlenie však podľa hlásenia vojenskej spravodajskej služby už na zjazde HG v Trenčianskych Tepliciach 21. januára 1941 sponchybnil hneď Kubalov zástupca J. Ďuriš. Bližšie sa však táto diskusia v hlásení nekonkretizuje. Každopádne nejasnosti okolo uvedeného rozkazu mali na svedomí rôzne chýry, pričom na ich základe niektorí gardistickí velitelia predpokladali, že práve v Trenčianskych Tepliciach „dôjde k niektorým radikálnym zmenám v našom vnútro-politickom živote“.⁵⁰

Je logické, že tieto informácie sa dostali aj k samotnému prezidentovi, ktorý žil v obave a neistote. So svojimi obavami sa zveril aj Čatlošovi počas ich rozhovorov o jeho demisii, pričom ho vyzval k lojálnosti. Svoje tu mohla zohrať aj Čatlošova ješitnosť, keďže na jeho miesto si robil „záľusk“ samotný Tuka. Po vojne pred Národným súdom k tomu Tiso povedal: „...Trenčiansko-teplický sjazd podľa informácií, ktoré som ja dodatočne dostal, bol už vopred tak organizovaný, že mal byť priamo nástupom pre prevzatie moci Tukom a jeho spolupracovníkmi za pomoci HG...Tuka chcel do tohto svojho pokusu dostať aj gen. Čatloša ako min. národnej obrany, ktorého nepriamo vohnal do demisie. Keď Čatloš prišiel podať demisiu, ja som demisiu neprijal a rozhodnutie som odložil. O dva tri dni neskôršie z pešťianskeho rádia som počul správu, že je v slovenskej vláde kríza, o ktorej už vedia aj v Berlíne a výslovne bolo povedané, že je táto kríza medzi prezidentom a ministrom národnej obrany. Táto správa mi otvorila oči a rozumel som už tomu, prečo Čatloš bol do takejto situácie vohnaný Tukom a prečo si žiadal Tuka, aby on mohol v neprítomnosti Macha viesť rezort vnútra a zároveň aj chcel mať akési vacuum v ministerstve národnej obrany. Preto som Čatlošovi demisiu definitívne odmietol a vyzval som ho, aby dekretárne ustanovený zástupca ministra vnútra spravoval aj ministerstvo vnútra v neprítomnosti Macha, ktorý práve bol išiel na krátky po-

49 ĎURICA, M. S.: *Jozef Tiso. 1887-1947. Životopisný profil*. Bratislava 2006, s. 287-288.

50 VHA Bratislava, f. 55, 55-29-1.

byť do Tatier.⁵¹ Čatloš mal toto oznámiť Tukovi i úradníctvu v ministerstve vnútra. Po tomto odhaleaní sa Trenčiansko-Teplický sjazd odložil a keď sa potom konal, vystalo z jeho programu vopred pripravovaného nastúpenie gardy tak, ako to bolo mne neskoršie vyzradené.“ V ďalšej časti výpovede však Tiso spája tento údajný pokus o prevrat s pôvodným plánom, v ktorom sa počítalo s Lichardusom.⁵² Pritom v dobových dokumentoch prípravy tohto puču dával na 8. januára.

Nech už to bolo akokoľvek, neexistujú žiadne presvedčivé dôkazy o tom, že by Čatloš svojím konaním prekazil mocenský prevrat v štáte, plánovaný radikálnym Tukovým krídlom. Ako som už uviedol, stop Tukovým plánom urobili samotní Nemci. Na druhej strane prejav Čatlošovej lojálnosti prezidentovi posilnil pozície jeho krídla. V jednom možno s Čatlošom bez pochybností súhlasiť, že po januári 1941 sa jeho politické postoje čoraz viac približovali k táboru J. Tisu. Čatloš bol pravdepodobne zaangažovaný už na vyšetrovaní priprav gardistického prevratu, o čom svedčí aj už vyššie spomínaný záznam vojenskej spravodajskej služby z 27. januára. Ten mal byť následne zaslaný v jednom exemplári ministrovi Čatlošovi a v jednom prezidentovi Tisovi.

To však neznamená, že Čatloš sa okamžite postavil na protinemecké stanovisko, ako sa to snažil vo svojich spomienkach prezentovať. Práve naopak, od júna 1941 aktívne participoval na účasti Slovenska vo vojne proti ZSSR, za čo si vyslúžil nejednu pochvalu zo strany kompetentných nemeckých orgánov. Napríklad v správe z 18. októbra 1941 Ludin k osobnosti Čatloša napísal: „...Poznamenávam, že tento napriek určitým niekdajším nejasnostiam dnes dalekosiahle sleduje nemeckú líniu“.⁵³ Samozrejme, toto jeho hodnotenie sa v priebehu vojny postupne menilo, a to úmerne so zhoršujúcou sa situáciou slovenských jednotiek nasadených na fronte po prepadaní ZSSR v dôsledku pribúdajúcich nemeckých porážok.

I. BAKA: HINTERGRÜNDE EINER NICHT ANGENOMMENEN DEMISSION DES MINISTERS FÜR DIE NATIONALE VERTEIDIGUNG GENERAL FERDINAND ČATLOŠ IM JANUAR 1941

Die Umstände des sog. Lichardus-Putsches (der von dem radikalen Flügel der Slowakischen Volkspartei Hlinkas geplante Umsturz), der im Januar 1941 durchgeführt werden sollte, sowie die Rolle des Verteidigungsministers Čatloš in der ganzen Angelegenheit wurden bis jetzt nicht näher geklärt. Der Aufsatz schildert unbekannte Hintergründe Čatlošs Demission und das, wie sie mit geplantem Putsch zusammenhing. In diesem Zusammenhang wird öfters behauptet, dass der Minister durch sein Verhalten letzten Endes eine Anlehnung an Präsidenten Tiso und seinen konservativen Flügel fand, dieser hat Čatlošs Demission nicht angenommen und der Minister hat infolgedessen Vorbereitungen eines gardistischen Putsches verhindert. Bedeutsame Dokumente deutscher Provenienz weisen darauf hin, dass Čatloš einen steigenden Druck seitens Konservativen nicht ertragen konnte, die ihm vorhielten, dass er Anhänger des Ministerpräsidenten Tuka sei. Čatloš hat seinen Rücktritt dann angeboten, als Tiso ohne sein Wissen die Umstände seiner Auseinandersetzung mit dem ehemaligen Stabschef des Kommandos des Heeres Oberst Jurech prüfen ließ. Der Präsident auf einer und Ministerpräsident auf

51 Je zaujímavé, že Mach bol skutočne v týchto dňoch vo Vysokých Tatrách. Pred Národným súdom to zdôvodňoval ako snahu dištancovať sa od Tukových a Nagelerových plánov na prevrat, čo je však vzhľadom na jeho postavenie málo pravdepodobné. SNA, f. NS, A 898, Tn ľud 8/46 A. Mach, zápisnica zapísaná v dňoch 25. 2. – 5. 3. 1946.

52 SNA, f. NS, II A 887, Tn ľud 6/46, J. Tiso.

53 Bližšie pozri BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. In: *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 3, s. 47-65.

anderer Seite bemühten sich seine Demission auszunutzen, um das Ressort der Verteidigung zu beherrschen. Die deutschen Dienststellen haben in diesem Streit Tuka unterstützt. Seine übermäßige Verstärkung konnte Tiso jedoch nicht akzeptieren, und deshalb nahm er Čatlošs Demission nicht an. Es ist aber sehr unwahrscheinlich, dass Čatloš selbst den Putsch verhinderte, wie dies einige Nachkriegszeugnisse sowie Memoiren behaupten. Wie dies aus den deutschen Dokumenten hervorgeht, hatte der neue Gesandte in Pressburg, Ludin, Tuka sehr klar nahe gelegt, ein gewaltsamer Putsch zugunsten Radikalen sei für das Reich unannehmbar. Berlin hat zwar Tiso akzeptiert, er wünschte jedoch nicht, die Radikalen als ein geeignetes Druckmittel, allzu zu schwächen. Andererseits ist auch Čatlošs Engagement in den Putschplänen umstritten. Der Putsch sollte laut deutscher Quellen noch vor seiner Demission am 8., laut einiger Nachkriegszeugnisse erst am 21. Januar durchgeführt werden. Man kann jedoch mit den Feststellungen übereinstimmen, dass Čatloš nach diesen Ereignissen allmählich eine Anlehnung an Tisos Flügel fand und dass er seine Stütze geworden ist.